

Eskiçağda Sessiz Bir Anadolu Kenti: "Dorylaeum" (Antik Kaynaklarda eski "Eskişehir")

Erkan İZNIK*

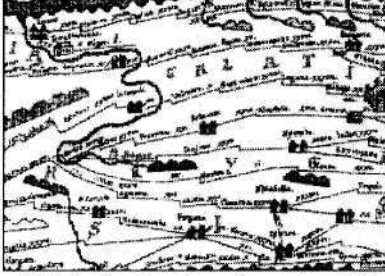

Kentlerin tarihini yazmaya çalışmak, zevkli olduğu kadar zordur. Bir kentin, yazanın araştırmasına bağlı olarak değişen tarihi hakkında, her türlü özelliğini sunabilmek, farklı dokularını aynı anda ortaya çıkarabilmek ve hepsinden önemlisi, geçmişe dönüp, farklı zamanlarda burayı dolaşmış, yaşam görüşleri bambaşka insanların gözünden onu yeniden görebilmek ve bunun sonucunda, o günün şartlarında kenti yeniden okuyanın gözünde canlandırabilmek düşünüldüğünden daha uğraş vericidir.

Antik dönemdeki adı; Grekçe yazılı kaynaklarda "Dorylaion", Latince yazılı kaynaklarda ise "Dorylaeum" ya da "Dorlaeum" olarak geçen¹ Eskişehir² ilinin,

* Anadolu Üniversitesi, Tarih Bölümü, Eskişehir.

1 "Dorylaion" sözcüğünün kökeni konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre sözcük, Grekçe "taştan destek direği" demek olan "Dorylas" sözcüğüne, yine Grekçe "yeri" anlamına gelen -ion ya da -ion takısının eklenmesiyle ortaya çıkmıştır. Diğer bir görüş, Dorylaeum'un, Roma egemenliği döneminde bile Hellenleşmediğini ve çevresindeki küçük yerleşimler de dahil olmak üzere Grekçe konuşmadığı savından yola çıkarak ortaya atılan görüştür ki buna göre sözcüğün kökü aslında Anadolu kaynaklıdır. Sözcüğün kökü olan "Dorula/Torula", "kapı-cık" anlamındadır ki bu da kentin bir çok yolun merkezinde olmasından kaynaklanmaktadır. B. Umar, *Türkiye'de Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993, s. 223 ve 232. Bölgede XIX. yüzyılın sonlarından itibaren yapılmaya başlanan arkeolojik çalışmalar, şehrin adının nereden geldiği konusunda bir takım fikirler vermektedir. Bunlardan konuyla doğrudan ilgili olanı bir heykel kaidesinde "şehrin kurucusu Erythrai'li Dorylaos" olarak geçen heykeldir. Bkz. C.W.M. Cox – A. Cameron, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua: Dorylaeum & Nacolea*, (MAMA V), Manchester, 1937, s. xii. Bu noktada, Ronald Syme'nin altını çizdiği durumu da değerlendirmek gerekmektedir. Zira, Syme'ye göre "Midacum", "Gordium" kentlerinin birer Phryg kenti oldukları, adları içerisinde barındırdıkları hanedanlık isimleri nedeniyle, gayet kesindir. Ancak,

(Tabula Peutingeriana, Segmentum IX)

yukarıda söylenildiği gibi, geçmişine dönüp, belirli bir zaman içerisindeki –Eskiçağ’daki - tarihini, başkalarının gözünden aktarabilmek, parçaları eksik olan bir yapbozu tamamlamaya çalışmaya benzemektedir. Üstelik, araştırma derinleştikçe yapbozun parçalarının eksikliklerinin daha da arttığı rahatlıkla görülür. Başka bir deyişle, yazılı kaynaklar açısından, kronolojik olarak geriye doğru gidildikçe, Eskişehir hakkındaki bilgilerin

oldukça sınırlandırıldığı, var olanların da oldukça kısıtlı bilgiler olduğu anlaşılır.

Bu noktada coğrafi konumundan dolayı³ -çok klasik bir söylemle- tarihsel süreç içerisinde uzun dönem iskana maruz kalmış⁴ bir yerleşim bölgesi olan ve bu süreçte,

Mordiaum, Cotiaum ile birlikte Dorylaeum kentleri için aynı kesinlikten bahsetmek daha zordur. Üstelik, Dorylaeum kentinin kurucusu olarak Herakles soyundan gelen Dorylaeus’un kabul edilmesi sorunu daha da farklı kılmaktadır. Bkz. R. Syme, *Anatolica: Studies in Stabo*, Oxford, 1995, s.13 ve n.38.

2 Şehrin adının “Eskişehir” olarak değişmesi ise daha geç dönemdedir. İslam ordularının Anadolu’ya yayılmaları sırasında Dorylaeum önemli bir rol oynamış, önce Araplar ardından Selçuklular’a karşı yapılan savaşlarda Dorylaeum ovası Bizans ordusunun toplanma merkezi olarak kullanılmıştır. Selçuklu hükümdarı I. Kılıçarslan’ın saldırıları sırasında şehir oldukça zarar görmüş, bunun sonucunda bir süre harap ve terk edilmiş kaldıktan sonra başka bir yerde inşa edilmiştir. Bu nedenle, yeni kurulan şehrin yanında yer alan bu harabelerden dolayı Dorylaeum kısmına “Eskişehir” adı verilmiştir. Bkz. “Eskişehir”, *İslam Ans.*, (İA) c. IV, s.384.

3 Kuzey’den gelen ve Kilikya bölgesine giden ticaret yolunun üzerinde olması nedeniyle. Bkz. A.H.M. Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1998, s.38; R. Syme, *Anatolica: Studies in Stabo*, Oxford, 1995, s.15 Syme, ayrıca batıdan gelip Ancyra tarafına giden Kraliyet Yolu üzerinde oluşunun da önemini vurgular. R. Syme, a.g.e. ss.8 ve 239. Dorylaeum’un konumunun önemi ile ilgili olarak ayrıca bkz. D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton, 1950, s.1000. Roma döneminde Dorylaeum’un diğer merkezlere göre istikametlerini ayrıntılı olarak belirlemek için bkz. D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor*, Oxford, 1988. Bugün de Eskişehir ili, bütün İç Anadolu’nun Marmara Denizi’ne açılan kapısı ve gerek karayolu gerekse demiryolu açısından ticari yolların kavşak noktasındadır. Gerçekten de kuzeyden gelip dar vadilere girmeksizin Söğüt yaylası üzerinden geçen yollar Eskişehir ovasında toplanarak, burada bir taraftan Ankara’ya –İç Anadolu’nun kuzeyine - diğer taraftan da Seyitgazi veya Çifteler – Bolvadin üzerinden Konya’ya – İç Anadolu’nun güney kısmına giden iki ana yola ayrılmaktadır. Eskiçağdaki doğu-batı yolları üzerindeki stratejik önemi bu gün hemen hemen aynı güzergahdaki demiryolları ile korunmaktadır. “Eskişehir”, *İA*, c. IV, s. 384. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta da Dorylaeum’un konumudur. Bu noktada şehrin asıl yerinin neresi olduğu konusunda iki farklı görüş ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre şehrin asıl merkezi Karacahisar iken, diğer görüşe göre gerçek merkez Şarhöyük’tür. Ancak son yıllarda yapılan arkeolojik çalışmalar ışığında, Dorylaeum’un merkezinin Şarhöyük olduğu kabul edilmiştir. Bkz. *MAMA V*, ss. xi-xiv.

4 Yapılan yüzey araştırmaları ve arkeolojik çalışmalar sonucunda bölgenin, İlk Tunç döneminden başlayıp, Orta Tunç, Hitit, Phryg, Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait iskan yerleşmelerine sahip olduğu görülmüştür ki bu da Eskişehir’de politik ve kültürel yaşamın çok uzun zamandan beri var olduğunu ve kesintisiz devam ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

farklı kültürleri barındırmış Eskişehir ilinin eskiçağ tarihindeki durumunu anlamada, antik dönem yazarlarının verdikleri bilgilerin yanında arkeolojik buluntular⁵ da kesinlikle göz önünde tutulması gereken diğer veri grubunu oluşturmaktadır. Ancak, arkeolojik verilerin de değerlendirildiği ayrıntılı bir araştırma uzun bir zaman gerektireceğinden, bu yazının içeriği belirli bir sınırlandırmayı zorunlu kılmıştır. Buna göre, yazının ana teması, antik dönem yazarlarının sağladığı bilgiler ışığında Eskişehir'in eskiçağ dünyasındaki yerini belirlemeye çalışmak olacaktır. Yazı içerisinde ele alınan yazarlar yaşadıkları çağlara göre kronolojik sıralama ile irdelenecektir. Kentin, eskiçağdaki tarihsel süreci ise, yazının sonunda, değerlendirme kısmında verilecektir.

Burada yöntem konusunda bir noktanın daha altını çizmek de yarar vardır. Konumuz açısından ilk kaynak olan, MÖ. I. yüzyılda yaşamış Cicero'nun eserinden başlayarak diğer antik dönem yazarlarının sunmuş oldukları bilgiler kısıtlı kaldığı için, eskiçağ tarihinin zaman olarak kapsadığı alanın biraz dışına çıkılıp, erken ortaçağ dönemindeki kaynaklara da değinilmek zorunda kalınmıştır. Kentin antik dönemdeki adı, yazının girişinde de belirtildiği gibi, Grekçe ve Latince kaynaklarda farklı şekillerde yazılmaktadır. Yazı içerisinde bütünlüğün sağlanması açısından tek bir yazılış şeklinin kullanılması zorunluluğu doğmaktadır ki yazının tamamında kent, Roma döneminde kısmi bir canlanma gösterdiği için, Latince yazılışı olan "Dorylaeum" ile belirtilmiştir.

Kronolojik açıdan, konuyla ilgili en eski kaynak MÖ I. yüzyıla ait olsa da "Dorylaeum"un, çok daha eski dönemlerden itibaren yerleşmelere maruz kaldığı, arkeolojik çalışmalar sonucunda anlaşılmıştır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, eskiçağ dünyası içerisindeki yazarların, kent hakkında MÖ. I. yüzyıldan daha eskiye giden kayıt tutmadıklarıdır. Var olan ilk kayıt da, Phrygler'in diğer kentlerine göre çok geç tarihlere rastlamaktadır. Bu da kentün, bu döneme kadar pek canlı olmadığına ya da diğer şehirlerin gölgesinde kaldığının bir göstergesidir. Phrygler ve Phrygia bölgesinden bahseden ve farklı yüzyıllarda yaşamış yazarlar, bölgenin bir çok kentini eserlerinde vurgulamışlarsa da, görülen odur ki Dorylaeum, çok uzun süre sessizliğini korumuştur. Kentin eskiçağ dünyası içerisinde, kısmen Roma döneminde refaha kavuşabildiği görülmektedir ki bu noktada da başlıca kaynağımız, antik dönem yazarlarından ziyade, arkeolojik buluntulardır.

5 Bu arkeolojik buluntular arasında; Augustus döneminden (MÖ. I- MS.I) başlayıp Caracalla dönemine (III. yy.) uzanan yazıtlar, III. Gordianus'a ait sikkeler (sikke basımı, bilindiği gibi bir anlamda kentün politik ve ekonomik refahının da göstergesi olmakta), Grekçe ve Latince yazılmış mil taşları, sunak taşları, vb. gösterilebilir. Eskişehir ili içerisindeki yüzey araştırmaları ve arkeolojik çalışmalar XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlamış daha sonra artarak devam etmiştir ve etmektedir. Konuyla ilgili olarak; G. Radet'in *En Phrygie*, (Paris, 1895); C.W.M. Cox – A. Cameron'un *MAMA*, vol. V, Manchester, 1937; A. Muhibbe Darga'nın bölgede yapmış olduğu arkeolojik kazılar ile ilgili olarak *Kazı Sonuçları Toplantısı*'nda yayınladığı yazılarına, Peter Frei'nin bölgede yaptığı epigrafik ve topografik çalışmalara bakılabilir.

Genel anlamda Phrygia bölgesi ile ilgili bilgi veren antik dönem yazarları incelendiğinde, en eski kaynağın MÖ V. yüzyılda yaşamış Herodot'un eseri olduğu görülür. Herodot, Perslerin Phrygia'ya aşır Kelainai'ye geldiğinden söz ettiğii yerde, Phrygia'nın şehirlerine de ilk kez ışık tutan kaynak olur ki bunlar arasında Dorylaeum'un adı geçmemektedir.⁶ Herodot'tan sonra ikinci kaynak Xanthos'un eseridir ki o da başka bir Phrygia kenti olan Lokozos'un adını verir.⁷ M.Ö. V. ve IV. yüzyıllarda yaşamış tarihçi Xenophon'un sözünü ettiğii şehirler arasında Kollossai, Persler'in özellikle tercih ettikleri büyük ve zengin bir şehir olan Kelainai, Peltai ve Ikonion yer almaktadır. MÖ. I. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Titus Livius da eserinde Dorylaeum'dan hiç söz etmeden, büyük bir olasılıkla Hellenistik dönem ve Pers dönemindeki zenginliğı nedeniyle bir zamanlar Phrygia'nın başkenti olan Kelainai'den ve Apamea'dan bahsetmektedir.⁸

MÖ. V. yüzyıldan itibaren Phrygia bölgesi ve kentleri hakkında bilgi veren antik dönem yazarlarının Dorylaeum hakkında tek sözcük yazmamalarının nedeni iki şekilde açıklanabilir. Bunlardan daha öncelikli neden olarak, çok eski tarihlerden beri iskân görmesine rağmen Dorylaeum'un, çevresindeki daha parlak kentlerin gölgesinde kalması ve bunun sonucunda pek gelişemediğı söylenebilir. Hatta bir olasılık önceleri daha çok bir köy görünümünde olduğı, daha sonra ise zamanla büyüyerek kent konumuna geldiğı düşünülebilir.⁹ Daha düşük bir olasılık olmakla beraber ikinci neden olarak da bu yazarların bir şekilde Dorylaeum'u görmedikleri ve bu nedenle belki de bu kentten hiç haberleri olmadıkları söylenebilir.

Eserlerinde, "Dorylaeum" kentinden söz eden eskiçağ yazarları ise sırasıyla; Cicero, Diodorus Siculus, Strabon, Plinius Secundus, Ptolemaios, Athenaeus, Hierokles ve Stephanus Byzantinus'dur.

"Dorylaeum" kentiyle ilgili olarak ilk bilgileri sunan yazar, MÖ. I. yüzyılda yaşamış Romalı avukat, politikacı, filozof, hatip ve hakkında diğeri Romalılardan daha fazla bilgiye sahip olduğumuz Cicero'dur. Diğeri bir çok antik dönem yazarının aksine,

6 Herodot, *Historiae* adlı eserinde Phrygia'nın şu şehirlerine değinir: Anaua, Kolossai, (VII:30), Alabanda. (VIII:136).

7 Xanthos, *Lydiaka*, (C. Müller, *Fragmenta Graecorum Historicum*) I, 37, 6.

8 Titus Livius, *Ab urbe condita*, XXXVIII, 12,5.

9 MS. I. yüzyılda yaşayan Quintus Curtius Rufus, *Historia Alexandri Magni* (Büyük İskender'in Tarihi) adlı eserinde, Hellenistik dönemi anlatırken, zengin ticaret kenti Kelainai'den, Gordium'dan, Ancyra'dan söz etmesine rağmen Dorylaeum'a değinmez. Zaten, Curtius Rufus'a göre, bu dönemde kentlerden çok köyler çoğunluktadır. III, 1; III, 1-13. II. yüzyılda yaşamış ve Curtius Rufus gibi, Büyük İskender dönemini anlattığı eserinde Grek tarihçi Arrianos da Phrygia'nın kentlerine değinirken Dorylaeum'u anlatmaz. Kelainai ve İskender'in özellikle ilgilendiğı Gordion kenti Arrianos'un belirttiğı şehirlerdir. Arrianos, *Anabasis*, I, 29, 1; 29, 3-4-5; II, 3, 1. Yine II. yüzyılda yaşamış Grek tarihçi ve coğrafyacı Pausanias da, *Descriptio Graeciae*, adlı eserinde Phrygia'dan söz ederken, Dorylaeum'a değinmeden, Kelainai ve Laodikieia kentlerine değinir. X, 30, 9.

eserlerinin çoğu günümüze ulaşan Cicero, MÖ. I. yüzyılda Asya eyaletinin valiliğini yapmış Lucius Valerius Flaccus'un, yönetimi sırasında karşılaştığı sorunlarla ilgili olarak yazdığı valiyi savunan mektubunda Dorylaeum halkından söz etmektedir. Roma'nın Asya eyaleti içinde yer alan ve valininin zorla para topladığı iddia edilen topluluklar arasında, Acmona, ve Temnus ile birlikte, MÖ. I. yüzyılda kendi yerel hükümetine sahip olan Dorylaeum¹⁰ halkı da yer almaktadır. Cicero, konuyla ilgili şöyle yazar: “*Şimdi de Dorylaeum halkının tanıklığına başvurmak istiyorum. Mahkemeye geldiklerinde, Speluncae yakınlarında, genel kayıtları kaybettiklerini söylediler. Yazılı belgeleri seven ne ağgözlü köylülere varmış! Ya da kimbilir belki birileri, bu halktan, sadece ilgili belgeleri çalmıştır! Bense, böylesi saf açıklamaları bir kenara bırakıp, ilgili belgelerin ortaya çıkarılmaması konusunda farklı bir neden olduğundan kuşkulanyorum. Bildiğim kadarıyla, devlet kayıtları üzerinde tahrifatta bulunmanın cezası, başka bir yere göre Dorylaeum'da daha ağırdır. Eğer asıl delilleri ortaya çıkarmazlarsa, Flaccus'u suçlamak için ortada bir şey kalmayacaktır. Eğer ki belgeler üzerinde sahtecilik yapmışlarsa, onları bekleyen bir ceza var demektir. Onlar (Dorylaeum halkı), devlet kayıtlarını kaybettiklerini söyleyerek işin içinden çıkabileceklerini zannettiler. Birakalım, onlar sessiz kalsınlar. Ancak, son şansımı kullanmam için bana izin verin ve ondan sonra başka bir konuya geçelim...*”

Cicero şöyle devam eder. “(41) Geniş bir kalabalık eşliğinde cenaze töreni yapılan adam kısa bir süre önce Dorylaeum'dan gelmişti. Törende halkını bir araya toplayan, Laelius, adamın ölmesinin suçunu Lucius Flaccus'a attı. Sen, Laelius! Yoldaşlarının ölümü sayesinde durumumuzun teblikeye gireceğini düşünüyorsan, hatalı davranmış olursun. Çünkü onun ölüm nedeni sizin dikkatsizliğinizdir. Flaccus'a durduk yere çamur atıyorsun! Böylesi ağgözlü bir konunun ölümü sizin için biraz rahatlamaya neden olmuştur. Fakat bunun Flaccus'a ne faydası olur?...”¹¹

Cicero'nun, devlet yanlısı tutumuyla Roma'nın Asya'daki valisi Flaccus'u sıkı bir şekilde savunmaya çalışırken, bir yandan da Dorylaeum halkını belgelerde sahtecilik yaptıkları için suçlaması, o günün politik şartları içersinde oldukça normal karşılanmalıdır. Zira Cicero'nun savunmasındaki en büyük dayanak, Flaccus'un topladığı paranın, aslında Roma'nın Anadolu'daki baş düşmanı olan Pontos kralı

10 Cicero, *Pro Flacco*, 39; *Epistulae ad Fam.*, III, 8, 3.

11 Cicero, *Pro Flacco*, 39 – 41. Speluncae, İtalya'da Brundisium ile İgnatia arasında bir yer. “venio nunc ad Dorylensium testimonium; qui producti tabulas se publicas ad speluncas perdidisse dixerunt. O pastores nescio quos cupidus litterarum, si quidem nihil istis praeter litteras abstulerunt! sed aliud esse causae suspicamus, ne forte isti parum versuti esse videantur. Poena est, ut opinor, Dorylai gravior quam apud alios falsarum et corruptarum litterarum. si veras protulissent, criminis nihil erat, si falsas, erat poena. bellissimum putarunt dicere amissas. [40] quiescant igitur et me hoc in lucro ponere atque aliud agere patiantur. non sinunt... [41] atque hic Dorylensis nuper cum efferretur magna frequentia conventuque vestro, mortis illius invidiam in L. Flaccum Laelius conferebat. facis iniuste, Laeli, si putas nostro periculo vivere tuos contubernales, praesertim cum tua negligentia factum arbitremur. homini enim Phrygi qui arborem numquam vidisset fiscinam ficorum obiecit. cuius mors te aliqua re levavit; edacem enim hospitem amisisti; Flacco vero quid profuit?...”

Mithradates'e karşı yürütülen mücadelede kullanıldığının belirtilmesinde yatmaktadır. Dorylaeum'dan gelen halkın, Cicero'nun vurguladığı gibi, belgelerde sahtecilik yapması ya da bilerek ortadan kaldırmaları ve bu doğrultuda yaptıkları bu eylemle Roma'ya karşı bir tavır alması da olağan karşılanabilir. Çünkü Dorylaeum halkının MÖ. I. yüzyılda, Asya halklarının kurtarıcısı olarak ortaya çıkan ve Roma güçlerinin Anadolu'dan atılması için büyük mücadele veren Mithridates'in yanında yer alması dönemin politik yaşantısı içerisinde normal bir durumdur. Arkeolojik buluntuların gösterdiği gibi, Dorylaeum kenti, Augustus sonrası başlayan *Pax Romana* sürecinde kalkınan bir kent görüntüsü çezecektir.¹² Neticede, bir önceki dönemde yani Cumhuriyet zamanında, Grek kültürü ağır basan diğer Anadolu kentleriyle beraber, Dorylaeum'un da Roma düşmanı bir siyaset izlemesi daha güçlü bir olasılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cicero ile aynı yüzyılda yaşamış, eserinin tarihi itibarıyla Cicero'dan sonra ikinci sırada yer alan yazar Grek tarihçi Diodorus Siculus'dur. Mitojik dönemden başlayıp, zamanına kadar gelen olayları anlattığı, genel dünya tarihi şeklinde yazılmış ve Roma tarihi hakkında oldukça önemli bilgiler içeren "Tarihsel Kütüphane" adlı eserinin, Büyük İskender'in generallerinden Lysimachus'un, diğer generali Antigonos ile yaptığı mücadeleyi anlattığı bölümünde Dorylaeum'a da değinmektedir. Phrygia bölgesinde bu iki general arasında MÖ. IV. yüzyılın son çeyreğinde geçen mücadelede, Lysimachus, ordusunu güçlendirmek için kampına geri çekilmişse de, Antigonos, arkasından onu izleyerek savaşa zorlamıştır. İlk önceleri, bu meydan okumaya ilgi göstermeyen Lysimachus, ordusuna yiyecek olarak lojistik destek sağlayan kimi yerleri Antigonos'un ele geçirmesinin ardından, güçlerinin tükeneceğinden korkarak geceleyin daha da geri çekilerek, Dorylaeum'da yeni bir kamp kurmuştur. Dorylaeum kenti, Diodorus'un

12 Roma döneminde, Anadolu'daki kentlerin canlanmasında en önemli etmen Augustus'un uyguladığı siyasete dayanmaktadır. Zira Augustus, Anadolu'nun zenginliğinin farkına varmış ve yarattığı barış süreci içerisinde, kimi kentlerin borçlarını bile erteleyerek Roma ile Anadolu kentleri arasında uzlaşma noktasında önemli bir adım atmıştı. Bu adım bütün Asya'nın iyi niyetini kazanmak ve kentlerdeki Greklere yalnızca kendi evlerini değil, aynı zamanda kendi kültürlerini yeniden inşa etme şansını vermek demektir. Zaman zaman düzelmeye hareketleri kimi kentlerde depremlerle kesintiye uğramasına karşın, iyileştirme politikası hızlı bir şekilde iki yüz yıl sürmüştü. Bkz. A. D. Macro, "The Cities of Asia Minor under the Roman Imperium", *Principat*, 7/2, Berlin, 1980, s. 660. Bu süreç içerisinde Dorylaeum'un da kalkınması, ya da önceki dönemlere göre daha iyi bir seviyeye gelmesi mantıklı gözükmektedir. Sikke bastırılan bölge kentlerinden biri olması da bunun somut göstergelerinden biridir. Bu noktada sikkeler, gerçekten de kentin politik arenadaki yeri açısından oldukça önemli buluntulardır. Zira, sikkeler, Dorylaeum'un bir Roma eyaleti içinde ve kendi yerel yönetimlerine sahip olduğunun en güzel kanıtlarıdır. Bkz. "Phrygia", *British Museum of Catalogue of Coins*, Levha, XXV. H. Von Aulock, *Phrygiens*: II, Tübingen, 1987, ss. 63-76. Arkeolojik kazılar sonucunda bulunan MÖ. I. yüzyıla tarihli bir yazıt da yine kentin politik tarihi açısından önem taşımaktadır. Yazıt olasılıkla, Dorylaeum kenti tarafından ileride imparator olacak Titus onuruna yazılmıştır ki Dorylaion'un, Flaviuslar döneminde politik olaylara karışmış olabileceğinin en somut göstergesidir. Bkz. Peter Frei, *Epigrafische-Topografische Forschungen im Raum von Eskişehir*, 1983, s.11.

yazdığına göre buğday ve diğer besin kaynakları açısından oldukça verimli bir bölge olduğu gibi, stratejik açıdan da korunaklı bir bölgedir. Zira, burada bulunan ırmak (bu günkü Porsuk Nehri) Lysimachus'un ordusuna korunma da sağlamıştır.¹³

Diodorus'un, Dorylaeum hakkında verdiği bu bilgiler hiç şüphesiz ki kent Hellenistik dönemdeki durumuna ışık tutması açısından önemlidir. Buna göre Dorylaeum kenti, gerek orduların ilerlerken kamp kurmalarına izin veren stratejik konumu gerekse zengin tarım alanları ile, Hellenistik dönemde Anadolu'nun önemli bölgelerinden birisi gibi gözükmektedir.¹⁴

MÖ I. yy. – MS I. yy'larda yaşamış eskiçağın ünlü coğrafyacısı ve tarihçisi Amasyalı Strabon, yalnızca coğrafi bilgiler içermeyen, aynı zamanda politik, ekonomik ve toplumsal veriler de sunan eserinde, Dorylaeum kentini Phrygia'nın bölgelerinden¹⁵ biri olan Phrygia Epiktetos¹⁶ kentleri arasında göstererek, antik dönem kaynakları

13 Diodorus Siculus, *Naturalis Historiae Libri*, XX, 107-108. Daha sonra, Antigonus, Lysimachus'un peşine düşmüş askeri kampını kuşatmıştır. Kampı çevreleyen hendek, tamamen sarılmış ve Lysimachus gece yarısı kamptan kaçmıştır.(109) Lysimachus, bundan sonra, Antigonus'a karşı mücadele edebilmek için, general Seleucus'un güçleriyle kendi gücünü birleştirir. Orduların birleşme noktası, bugünkü Bolvadin ilçesine yakın bir yer olmuştur ki burada atlanmaması gereken nokta, Lysimachus'un ordusunu götürdüğü yoldur. Bilindiği kadarıyla bu güzergâh, kuzeyden gelip, Dorylaeum üzerinde Ege bölgesi içlerine doğrudur. Lysimachus'un, Dorylaeum üzerinden gitmesinin en temel nedeni, büyük olasılıkla, bölgenin lojistik açıdan ordulara önemli destek sağlamasından kaynaklanmaktadır. Bölgenin şartlarını göz önünde tuttuğumuz da, pek de rastlantı olarak göremeyeceğimiz benzer bir olay, Anadolu'da hızla ilerleyen Selçuklular'a karşı Konya'da bir askeri sefer düzenlemek isteyen Alexius Komnenos'un, komutası altındaki Bizans ordusunu Dorylaeum civarında konaklatmasıdır. Ayrıca bkz. C.H.E. Haspels, *The Highlands of Phrygia: Sites and Monuments*, I, Princeton, 1971, ss. 147-148 ve 256.

14 Anadolu'nun tarihi coğrafyası üzerine ayrıntılı çalışmalar yapmış olan W. Ramsay'in bir makalesinden yaptığı bir alıntı ile benzer bir açıklama Haspels tarafından da yapılmıştır. Buna göre, yiyecek kaynaklarının bolca bulunduğu yer olan Dorylaeum yakınlarında Lysimachus'un ordugâh kurması gayet normaldir. Bkz. C.H.E. Haspels, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. M. Pektaş, İstanbul, 1961, s. 153 n. 36.

15 Phrygia devleti MÖ.VII. yüzyılda Kimmerler tarafından politik anlamda ortadan kaldırıldıktan sonra bölge, zaman içerisinde başka istilalara da uğramış ve yeni fetihlerle beraber, kendi içerisinde bölgelere ayrılmıştır. Şüphesiz ki bölgenin siyasal-yönetimsel anlamda ilk kez bölümlere ayrılması Persler'in satraplık düzenlemesi sonrasında ortaya çıkmıştır. Ardından, Hellenistik dönemde bölgede egemen olan kralların kendi aralarında yaptıkları mücadeleler ve Roma egemenliği ile birlikte sürekli değişen sınırlar karşımıza çıkacaktır. Buna göre Phrygia devletinin içerisinde yer alan bölümler şunlardır: Phrygia Magna, Phrygia Hellespontia, Phrygia Pareorcios, Phrygia Epiktetos. Geç Roma döneminde Phrygia bölgesinin güney ve güney batıdaki kesimleri Pisidia eyaletine bırakıldıktan sonra geriye kalan toprakları ikiye ayrılmış ve bunlara önce "Prima" ve "Secunda" adı verilmiş, ardından IV. yüzyıla doğru "Pacatonia" ve "Salutaris" olarak anılmaya başlamışlardır. Bkz. W. M. Ramsay, *ag.e.* s. 464.

16 MÖ. II. yüzyılda, Pergamon kralı II. Eumenes ile Bithynia kralı II. Prusias arasındaki bölgede egemen olma mücadelesi için yapılan savaşta, Pergamon kralı kazanınca, Phrygia'nın yukarıda adı geçen

içerisinde ilk kez kentin bölgesel anlamda yerini belirten yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Strabon, eserinde; *"Aizanoi, Nakolia, Kotiaieion, Midaeion, Dorylaion, Phrygia Epiktetos'un kentleridir. Bazı yazarlara göre Mysia'ya ait olduğu kabul edilen Kadoi de bunlar arasındadır"*¹⁷ diye yazmaktadır.

Buna rağmen Strabon'un eserinde Dorylaeum hakkında pek de ayrıntılı bir bilgi olmadığı görülür. Örneğin, Ana Tanrıça'nın tapınağının yer aldığı ve ticaret açısından zengin bir kent olan Pessinus, tarım açısından zengin toprakları olan Ikonion, geniş zeytin ağaçları olan Synnada, büyük bir ticaret merkezi Apamea, daha ayrıntılı olarak betimlenirken, Dorylaeum, sadece bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸ Buradan şunu söyleyebiliriz ki, Strabon'un eserini derlediği dönemde Dorylaeum, diğer Phrygia kentlerinin aksine; ne politik, ne ekonomik ne de dinsel anlamda öne çıkan bir kent gibi gözükmemektedir. Tam aksine, Dorylaeum'un çevresindeki kentler, bu anlamda kendine özgü çok daha belirgin niteliklere sahiptir. Kısacası, ünlü coğrafyacı Strabon açısından Dorylaeum Anadolu'daki herhangi bir kent konumundadır.

Kuzey İtalya'daki Como kentinde doğduğu düşünülen ve yazdığı ansiklopedik eserinde; askerlik, bilim, tarih, eğitim ve dil konularına değinerek Roma uygarlığının toplumsal, dinsel, ekonomik ve politik kurumlarının bir çok yönü hakkında bir bilgi veren, I. yüzyılda yaşamış Romalı tarihçi Gaius Plinius Secundus da, Strabon gibi, Dorylaeum'u pek de önemli bir kent olarak göstermez ve şöyle yazar: *"Diğer bir merkez adını Synnade'den almıştır. Burası, Lycaones, Appiani, Corpeni, Dorylaei, Midaei, Iulienses ve diğer on beş halkın merkezidir."* Plinius, Dorylaeum kentini bölgedeki önemli kentler arasında görmese de, üzerinde durulması gereken nokta, Plinius'un, kentleri belirtirken bunların halklarını farklı farklı olarak yazmasıdır. Gerçekten, Dorylaeum kenti, Roma döneminde bir kabile şeklinde mi örgütlenmiştir; adını halkından alan bir Anadolu kenti midir, yoksa bölgedeki merkezi –siyasal- boşluğu dile getirmek için Plinius böylesi bir ifade kullanmıştır? Bu soruların yanıtları şimdilik tam olarak verilemeyecek olsa

kentlerini de barındıran bölge, Pergamon Krallığı'na ilhak olmuştur. Yeni kazanılan bu topraklara da Pergamonlular, "Phrygia Epiktetos", yani "İlaveten kazanılmış Phrygia" adını vermişlerdir. Bu noktada Dorylaion'un da egemenliği Pergamon Krallığı'na geçmiştir. Bkz. Strabon, *Geographika*, XII, 4, 4. Ayrıca bkz. bölge üzerinde arkeolojik verileri de göz önünde bulundurup bir sınır çizmeye çalışan S. Şahin, "Phrygia Epiktetos", II. *Arkeoloji Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1986, ss. 256- 268.

¹⁷ *Geographika*, (Coğrafya) XII, 12. σ δ ἐπικτῆ του Πηρυγίαιος Ἀζάνοι τε εἰσι καὶ Νάκολια καὶ Κοτταεῖον καὶ Μίδαεῖον καὶ Δορυλαεῖον πόλεις καὶ Κάδοι: τοὺς δὲ Κάδουσι εἰνοὶ τῆς Μυσίας πηασιν.

¹⁸ Strabon, *Geographika*, XII, 5, 3; XII, 6, 1; XII, 8, 13; XII, 8, 14; XII, 8, 15. Strabon'un sözünü ettiği büyük kentler; Laodikeia (Göncalt) ve Apameia Kibotos (Dinar)'dır. Bu kentlerin yanında komşu kasaba olarak; Aphrodisias (Geyre), Kollosai (Honaz), Themisonion (Karahöyük), Sanaos, Metropolis (Tatarlıhöyük) ve Apollonia (Uluborlu)'yı gösterir. Strabon ile hemen hemen aynı dönemde yaşamış Romalı ünlü mimar Vitruvius da, Phrygia ile ilgili kısmında Hieropolis'den söz ederken, Dorylacum hakkında hiç bir bilgi vermemektedir. Vitruvius, *de Architectura*, VIII, 3, 10.

da, Roma döneminde Dorylaeum'un *Synnada Conventus*'unda¹⁹ yer alması, kente Romalılar tarafından ilgi gösterildiğinin belirtilerinden biri olarak gösterilebilir.

Plinius, ayrıca Dorylaeum'un fiziksel coğrafyası ile ilgili şöyle yazar: "*Symrna'dan sonra Hermes (Gediz) ırmağı ovalar oluşturur ve buralara adını verir. Bu ırmak, Phrygia şehri Dorylaus'dan doğar ve pek çok kola sahiptir.*"²⁰ Burada da görüldüğü gibi, Dorylaeum'un sadece bir Phrygia şehri olduğu bilgisi yer almaktadır. Bu bilginin geçtiği kısma bakıldığında, coğrafi özelliklerin ve diğer kentlerin açık açık anlatıldığı, Dorylaeum'un hiç dikkate alınmadığı görülmektedir.²¹

II. yüzyılda yaşamış ve çalışmaları ortaçağda doğu dünyasında önemli etkiler yapmış, eseri Arapça'ya çevrilmiş olan eskiçağın önemli matematikçisi, astronomu ve coğrafyacısı İskenderiyeli Cladius Ptolemaios da, eserinde Dorylaion'a değinen yazarlardandır. Ptolemaios, ilk kez kendisinin uyguladığı iz düşünüm yöntemiyle Dorylaeum kentinin coğrafi konumunu, 58°15 - 41°20 olarak belirlemiş ve kenti Büyük Phrygia'nın kentleri arasında göstermiştir.²² Ptolemaios, kentlerin sadece konumlarını belirlediği çalışmasında, ayrıntıda herhangi bir bilgi sunmamaktadır.

Mısır'da Naucratis'de doğmuş, üçüncü yüzyılın ilk yarısında yaşamış ve çağı hakkında oldukça değerli bilgiler bırakmış Grek düşünürü Athenaeus, Mısır'dan ayrılıp Roma'ya gittikten sonra hazırladığı ve hazırlarken kendinden önceki yazarlardan da alıntılar yaptığı ansiklopedik eserinde, diğer yazarlara göre Dorylaeum'un farklı bir yönüne değinmektedir. Athenaeus, Dorylaeum hakkında şöyle yazmaktadır: "...*Phrygia'da, Men köyü yakınındaki sular daha kötüdür ve soda içerir. Phrygia'da Leon köyündekiler de öyledir. Dorylaion yakınındaki suların ise içilmesi hoştur...*"²³ Burada yanıtlanması gereken soru, Athenaeus'un Mısır'dan Roma'ya yaptığı yolculukta Anadolu üzerinden giderek

19 Conventus: Roma eyaletlerinde yönetim ve yargı işlerine bakan meclis.

20 *Naturalis Historia Libri*, V, 29; 105 ve 119. [105] alter conventus a Synnade accepit nomen; conveniunt Lycaones, Appiani, Corpeni, Dorylaei, Midaci, Iulienses et reliqui ignobiles populi XV. [119] a Zanyrna Hermus amnis campos secat et nomini suo adoptat. oritur iuxta Dorylaum, Phrygiae civitatem, multosque colligit fluvios, inter quos Phrygem."

21 Gerçekten de erken imparatorluk döneminde, Menderes ırmağı boyunca yer alan bütün şehirler zenginleşmiş ve bunu da vadi boyunca yapılan ticaret sayesinde başarmışlardır. Burada özellikle Kelainai kenti, Strabon'un da dediği gibi (XII; 4, 5; XII; 8, 15) "Asya eyaletinin birinci ticarî kenti" olmuştur.

22 *Claudii Ptolemaei Geographia*, 5; 2, 22. Ptolemaios'a göre Büyük Phrygia'nın diğer şehirleri şöyledir: Synnaus, Midaium, Tricomia, Ancyra, Nacolea, Tribanta, Dioclea, Amorium, Abrostola, Cotiaium, Aezani, Conna, Lysias, Cercopia, Eucarpia, Prymnesia, Docimaeum, Synnada, Gammausa, Melitara, Julupolis, Acmonia, Eumenia, Druzon, Tiberiopolis, Bleandrus, Stectorium, Silbium, Philomelium, Pelta, Metropolis, Apamea, Cibotos, Hierapolis, Cibyra, Diocaesarea, Sanis, Themisionium, Phylacaeum, Sala, Gazena.

23 Athenaeus, *Deipnosophistae* (Akşam Yemeğindeki Bilginler), II; 43. Athenaeus'un sözünü ettiği suyun, Eskişehir halkının bugün içme suyu olarak kullandığı Kalabak suyu olma olasılığı yüksektir.

mi bu bilgilere ulaştığı, yoksa bölgeyi ziyaret edenlerin anlattıkları bilgilerden mi faydalandığıdır. Ancak her ne olursa olsun, Athenaeus'un Dorylaeum'un sularına dikkat çekmesi ve bu konuda ilk yazı yazan kişi olması kendisini ve eserini oldukça değerli kılmaktadır.²⁴

Eskiçağın önemli okullarından biri olan İskenderiye Okulu'nu, Atina Okulu'nun bir benzeri durumuna getiren, VI. yüzyılda yaşamış, Yeni Platoncu Grek düşünürü Hierokles, eserinde, sadece Dorylaeum'un adını veren yazarlardandır.²⁵ Benzer şekilde, VI. yüzyılda yaşayan ve kendinden önceki yazarlardan da alıntılar yaparak oluşturduğu coğrafi sözlük niteliğindeki eserinde Stephanus Byzantinus da, Phrygia bölgesini anlatırken, Metropolis, Eukarpia, Aizonai, Ankyra, Gordion gibi, bölgenin önemli kentleri hakkında ek açıklamalar yaparken diğer bir çok yerleşme gibi Dorylaeum'un da sadece adını vermektedir.²⁶

Tespit edebildiğimiz ve yaşadıkları yüzyıllara göre kronolojik olarak ele aldığımız, antik dönem yazarlarının vermiş oldukları bilgileri genel olarak değerlendirdiğimizde, iki temel sonuca ulaşılmaktadır.

Antik dönemde yaşayan bir çok yazar, kendi dönemiyle ilgili olarak, doğrudan ya da dolaylı günümüze bir çok bilgi ulaştırmayı başarmıştır. Bu doğrultuda, "Eskiçağ Tarihi"ni anlamada önemli birer tarihsel kaynak olan yazarların eserleri incelendiğinde yazının ana konusu olan "Dorylaeum" kentinin, çok eski dönemlerden beri iskân görmesine rağmen, uzun bir dönem Anadolu'da sessizliğini koruyan bir kent görüntüsü çizdiği söylenebilir. Üstelik, Cicero'dan başlayıp Stephanus Byzantinus'a kadar hiç bir klasik dönem yazarı, Dorylaeum'un Phrygler tarafından kurulmuş bir Phryg kenti olduğuna dair kesin bir bilgi vermez. Bu yazıda kastedilen Phrygia bölgesi, adını Phrygler'den alan ancak daha sonra bir yönetim bölgesi olarak adlandırılmış Phrygia'dır. Başka bir deyişle "Phrygia'daki Dorylaeum" demek, kentin bir Phryg kenti olduğu anlamı taşımamalıdır.

24 İçme suyu kaynakları, maden suları ve kaphca merkezleri ile Phrygia bölgesi geçmişten günümüzde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunu destekleyen veriler de mevcuttur. İlki, başkahramanları Phrygler'in efsanevi kralı Midas ve onun kızı olan ve doğrudan su kaynağı ile ilgili olan efsanedir. İkinci kanıt daha somuttur. Zira, Phrygia içerisinde oluşturulan bölgelerden birine "Phrygia Salutaris", yani "Şifalı Phrygia" adının verilmiş olması bu durumun açık bir kanıttır. Hemen hemen Afyon ilini kapsayan bölgedeki kaplıcalar ve maden suları bugün hala kent ekonomisi açısından oldukça önemli rol oynamaktadır.

25 Hierokles, *Synecdemus*, 678, 2. Burada ilginç olan nokta Hierokles'in, Dorylaeum ile birlikte, Nacoleia, Midaion, Lykaon, Aurakleia, Alamassou, Prypniasa, yerleşimlerini aynı numara (678) altında göstermesidir. Zira, yukarıda da değinildiği gibi Strabon, kenti Phrygia'nın bölgelerinden biri olan "Epiktetos"da göstermiş ve bu bölgenin kentleri arasında Hierokles'inkinden farklı olarak Aizonai (Çavdarhisar), Cotyaion (Kütahya), Cadoi (Gediz) kentlerini belirtmiştir. Bu da bölgede sınırların, ortaya çıkan politik şartlara bağlı olarak dönem dönem değiştiğini göstermektedir.

26 Stephanus Byzantinus, *Ethnicorum Quae Supersunt*, 15, 9.

Kentin, ilk kez kendini göstermeye başladığı dönem Hellenistik dönemmiş gibi durmaktadır. Büyük İskender'in ölümü sonrası ortaya çıkan siyasal boşluktan sonra uzun bir dönem sürecektir olan savaşlarla dolu kaos ortamı içerisinde, yiyecek kaynaklarının ve sularının bolluğu nedeniyle, ordular için yaşamsal merkezlerden biri olmuştur. Üstelik, MÖ. I. yüzyılın çalkantılı politik yaşamı içerisinde Roma'ya karşı, Pontus kralı Mithridates'e gizliden gizliye destek veren kentlerden birisi olması da ihtimal dahilindedir.

Yazarların verdiği bilgilerden ziyade, arkeolojik bulgulardan anlaşıldığına göre, Augustus'un *Pax Romana* politikasının uzun vadedeki sonuçları doğrultusunda, Dorylaeum kentinin Roma döneminde bir ara, stratejik konumundan da yararlanarak çevresindeki kentlerle birlikte parlak günler yaşadığı söylenebilir. Ancak yine de, söz konusu kent, diğer Phrygia şehirleri arasında pek öne çıkmamaktadır. Kelainai gibi ticaret açısından zengin bir kent, ya da Pessinus gibi dinsel açıdan önemli bir kent, Dorylaeum'dan daha öncelikli şekilde yazarların eserlerinde ayrıntılarıyla belirtilmişlerdir. Hele hele Hıristiyanlık, Roma imparatorluğu içerisinde kendini hissettirmeye başladıktan sonra, Dorylaeum'a komşu olan Nacoleia ve Cotiaion gibi merkezlerin hızla birer dinsel kent konumuna gelmeleri ve bu anlamda piskoposluk merkezleri olarak yükselmeleri, Dorylaeum'un, ilkçağın sonları, ortaçağın başlarında sıradan bir kent görüntüsüne bürünmesine neden olmuş gibi gözükmektedir.

Bütün bunların yanında "Dorylaeum" kentinin eskiçağdaki yeri ile ilgili olarak ulaşılan bir diğer sonuç da metot ile ilgilidir. Zira, şu görülmüştür ki antik yazarların vermiş olduğu bilgiler, kentin tarihini anlamamızda oldukça kısır kalmaktadır. Kentin, antik dönemdeki sosyo-politik tarihini anlamada asıl bilgi arkeolojik çalışmalardan elde edilecektir. Bu nedenle, Eskişehir ili ve çevresinde yapılmakta olan ve ileriki yıllarda yapılacak olan kazıların, şehrin bu dönemini anlamamızda daha somut ve gerçekçi buluntular vereceği kesindir.

Abstract:

This article aims at defining the situation of the city of Eskişehir, called as "Dorylaion" in Greek or "Dorylaeum" in Latin, in the ancient history according to the classical authors. Although the city is in the Phrygian region, it is not a Phryg settlement. Although Eskişehir has been inhabited since the prehistoric times, the ancient history of the city has some black holes. Classical authors, on the other hand, state that the city and its environs had an important place in the Hellenistic and Roman periods. During the Hellenistic period, Eskişehir provided logistic supports to the political powers in Anatolia. The fertile plains of the region were indispensable for the Hellenistic armies. Yet, the city remained as a small settlement until the Roman period. By the Roman conquest of Anatolia, Eskişehir began to develop and gained

significance. The city first minted its own coins in Roman period, although, according to the sources, it was not as a glorious city as some other Roman cities in Anatolia. This article, however, pays attention to the shortcomings of the classical sources and points out the need for archaeological studies in furthering our knowledge of ancient Eskişehir.

Key words:

Dorylaion, Dorylaeum, Eskişehir, Classics, Classic Authors, Hellenistic Period, Roman Empire, Ancient History, Phrygia Epiktetos, Phrygia, Anatolia.